

УДК [903'13:528.9](4)»6343»

Л.О. ШАТІЛО

**Ранній неоліт Південно-Східної Європи:
окреслення меж регіону**

У статті зроблена спроба окреслити межі «Південно-Східної Європи» за ранньонеолітичної доби, виходячи із концепції про існування в цей час в регіоні вторинного осередку неолітизації. Культурні імпульси з цього центру і призвели до становлення ранніх землеробських суспільств на теренах сучасної України.

Ключові слова: Південно-Східна Європа, неолітизація, ранній неоліт.

Тема поширення відтворювальної економіки (тобто *неолітизації*) є однією з ключових у первісній історії Південно-Східної Європи загалом і в історії України зокрема. Визначення меж Південно-Східної Європи є досить проблемним питанням, що викликає непорозуміння і потребує уточнення. Таке уточнення дозволяє довести доцільність вивчення саме цього регіону для розуміння процесів неолітизації (на території України в т.ч.).

Поняття «Південно-Східна Європа» є доволі популярним серед науковців, праці яких присвячені процесам неолітизації і носять узагальнюючий характер (роботи М. Гарашаніна, М. Гімбутас, П.М. Долуханова, Р. Еріха, Дж. Нандріса, В.С. Тітова, Г. Тодорової, Р. Трінгхема й інших) [1]. Але в більшості випадків автори не дають визначення конкретної території свого дослідження, приблизні межі якої можна уявити лише із контексту. Це можна пояснити, звернувшись до історії самого «неологізму», який відносно нещодавно з'явився для позначення політико-географічного регіону на Європейському континенті.

Термін «Південно-Східна Європа» почав вживатися ще з початку XIX ст. Так, словенський філолог Б. Копітар у своїй праці (1813 р.) вказував на важливість румунської мови для розуміння латини та слов'янських

мов, а також для загальної історії «народів Південно-Східної Європи» [2]. Можна вважати, що саме з цього часу поняття починає активно використовуватися, хоча дослідник і не дає його визначення. Термін побутує то в географічних працях, то в політичних проектах [3].

Німецький географ Теобальт Фішер намагався теоретично обґрунтувати термін «ПЄЄ», вважаючи регіон «трикутником, до розмірів якого зменшується Європа в південно-східному напрямку, а інше визначення (назва) цього регіону може викликати серйозні неузгодження» [4]. На початку ХХ ст. в атласі «Atlas To Freeman's Historical Geography» [5] це поняття, крім власне Балканського півострова, охоплювало території на північний схід від Дунаю до Дністра, а на північному заході – територію Карпатської котловини. На деяких картах до регіону було включено південь Італійського півострова. Докладно історію розвитку неологізму «Південно-Східна Європа» протягом останніх століть виклав А. Дрейс-Франсіс [6].

У ХХ ст. вся територія Європи була умовно поділена організацією ООН на макроекономічні зони – Південну, Північну, Західну та Східну [7]. Проте такий поділ не враховував багатьох структурних особливостей цих регіонів і, як наслідок, ускладнив й унеможливив розробку численних проектів їх розвитку. На відміну від дефініцій, прийнятих ООН для цих регіонів, не існує чіткого загальноприйнятого географічного чи політичного (історичного) визначення регіону Південно-Східної Європи, який був виділений пізніше для розробки проектів.

На сьогодні *найчастіше* вживаються декілька основних визначень «Південно-Східної Європи»:

- європейські території колишньої Османської імперії [8];
- Балканський півострів на південь по річках Дунай–Сава–Купа до затоки Кварнер [9];
- численні геополітичні концепції та політико-економічні проекти окреслюють територію Південно-Східної Європи в залежності від своєї мети (політичної, економічної чи історичної) [10]. Таких проектів нараховується велика кількість, до регіону можуть включатися різні території.

Як приклад можна навести Модель Регіонального Розвитку [11] 2007–2013 яка включає 16 країн: Албанію, Австрію, Боснію та Герцеговіну, Болгарію, Хорватію, республіку Македонію, Грецію, Угорщину, Румунію, Республіку Молдова, Чорногорію, Сербію, Словачію, Словенію, частково Італію та Україну (Чернівецьку, Івано-Франківську, Закарпатську та Одеську області).

Можна бачити, що сьогодні є спроби окреслити межі Південно-Східної Європи, відтворивши цілісність регіону, як єдиного організму із спільними характеристиками та тенденціями розвитку, в т.ч. історичного, куди невід'ємною частиною увійшли і західні області України.

Як видно, межі регіону Південно-Східної Європи залежать від різних причин. Також треба відзначити, що при визначенні регіону незмінним залишається його ядро: Балканський півострів, а всі прилегли території – як з півночі, так і з півдня, зі сходу чи заходу – то включаються, то виключаються. Існують різні *критерії* для окреслення кордонів регіону, але найбільшою мірою ці критерії залежать від *мети* того чи іншого дослідження – політичного, економічного, історичного або ж археологічного. Так, наприклад, в одній із останніх робіт, присвячених мезоліту Південно-Східної Європи, Д.В. Кіосак включив у регіон, крім власне Балкан, території Передкарпатської Румунії, Молдови та Північно-Західне Причорномор'я, тобто місця проживання мезолітичного населення в Південно-Східній Європі зі специфічними рисами [12]. Отже, окреслення меж регіону визначається характеристиками, які відрізняють його від інших територій. При цьому основним завданням є пошук спільних структур (що описані нижче), характерних саме для нього.

Ми підійшли до розуміння того, що для історико-археологічних досліджень важливим є не тільки фізико-географічна цілісність регіону, а також і його соціокультурне наповнення. Для кожного історичного пласту таке наповнення є різним, і залежно від того межі Південно-Східної Європи є ширшими або вужчими. В такому випадку залишається дати визначення регіону, виходячи із завдань свого дослідження, а саме з проблеми неолітизації Південно-Східної Європи. В межах кордонів Південно-Східної Європи за доби раннього неоліту проходять процеси формування нових історичних спільнот, які в подальшому, в сформованому вигляді можуть покидати регіон і проходити в інші куточки Старої Європи, наприклад КЛСК – до Парижу (тобто до регіону Західної Європи), а Кукутень-Трипілія до Дніпра і, навіть, на лівий його берег (тобто до Східної Європи).

Для доби неоліту при визначенні території дослідження варто керуватися спільними характеристиками, географічними і негеографічними, подібностями в способах життя та мислення, притаманних суспільствам на цих теренах, традиціями, культурними нормами, способами вирішення проблем, визначенням стратегій розвитку та спільним минулим. Має бути спільне в культурі (можна назвати це культурною матрицею чи капіталом), історії, подібна соціально-економічна система, антропологія тощо, що об'єднувало б ці спільноти і відрізняло б їх від зовнішнього соціокультурного оточення.

Говорячи про цю територію за доби неоліту, треба мати на увазі, що мова йде не просто про процес поширення населення з новим способом життя з первинного центра походження землеробства (Передньоазійського). Мова йде про утворення вторинного центру. Саме на території Південно-Східної Європи був сформований такий центр становлення відтворювальної економіки [13], який мав ті особливості соціо-економічної системи, що відрізняли його від соціокультурних систем Близького Сходу та інших регіонів.

Хоча балкано-дунайський центр становлення землеробства був «вторинним», він мав винятково важливе значення для прилеглих європейських територій. Центральна частина Балкан була ключовою у системі понять «центр-периферія». Саме звідси відбувалися «культурні імпульси», які призвели до становлення землеробських спільнот раннього та пізнього неоліту Центральної та Східної Європи, і, по суті, Балкани можна вважати висхідним пунктом неолітизації Європи. Межі ядра і периферії цього центру змінювалися в залежності від конкретної історичної обстановки, вони могли зменшуватися, розширюватися або ж пересуватися.

Усі ранньонеолітичні суспільства (за періодизацією Г.Тодорової, де монохромний неоліт, разом з класичним раннім і середнім неолітом об'єднані в єдиний *блок ранньонеолітичних культур* [14]), що населяли територію Південно-Східної Європи, є вихідцями з Близького Сходу (прямо чи опосередковано), і для них є характерними такі риси життєдіяльності:

а) господарство базувалось на землеробстві (більшою мірою) та тваринництві (меншою мірою);

б) основними злаковими культурами були древні еммер та однозернянка і значно менше ячмінь – на відміну від Анатолії, де культивували в основному різні види ячменю та м'які (хлібні) пшениці [15];

в) при обранні полів перевага надавалась легким делювіальним і алювіальним ґрунтам (головним була не родючість землі, а легкість її обробки [16]);

г) усі культури та культурні групи характеризувалися досить високим рівнем технологічного розвитку, про що свідчить:

– високоякісна кераміка,

– спільні риси в домобудівництві – каркасні будівлі з використанням глини [17];

г) духовна культура пронизана спільними рисами:

– посуд переважно сферичних і напівсферичних форм, прикрашений розписом, відтисками чи барботином [18];

– використання глиняних «віттариків», антропоморфної та зооморфної пластики тощо [19];

– життя проходило в оточенні мезолітичних суспільств з привласнюючою економікою, які належали до «постмезолітичних» кроманьонідів, в той час як землеробське населення належало, в основному, до середземноморського типу з домішками брахіцефального [20].

У пошуках критеріїв для виділення Південно-Східної Європи та доцільності цього Г.Чопфлін застерігає, що багато людей припускаються помилок, стикаючись із протилежністю між певною структурою та її змістом. Вони дивляться на одну складову частину цього змісту і роблять висновок, що бачать щось унікальне. Якоюсь мірою це таки може бути унікальна річ, але приховані структу-

ри, те основне, частиною чого вона є, дають можливість і підставу для порівняння її з іншими. Насправді, визначення структури є найважливішим. Не зробивши цього, «ми можемо з легкістю потрапити у полон своїх власних даних і закінчити тим, що накопичуємо гори цікавої, але досить тривіальної (звичайної) інформації, яку не можемо ввести до контексту (для якої не зможемо знайти її місце в системі і визначити її зв'язки)» [21]. Видається логічним, досліджуючи окремо взятую культуру (наприклад, Криш у Закарпатті), розглядати її в контексті регіонального розвитку. Адже, якщо аналізувати її ізольовано, у відриві від інших подій (попередніх і сучасних їй), можна припуститися помилок щодо походження та розвитку культури та її інтерпретації. Видається доцільним вивчати культурні явища раннього неоліту через призму загально регіонального розвитку.

Ранній неоліт Південно-Східної Європи розпочався з періоду *монохромного (раннього) неоліту*. В цей час давньоземлеробське населення освоїло найсприятливіші частини Балкан – були заселені Фессалія (Ахіллон I, Сескло I), Пелагонія (Анзабегово Ia) [22], Південна Албанія (Влуш I), середня течія р. Струма (Стрімон, Крайнічі), регіон Дівостін в Центральних Балканах до Залізних Воріт (Лепенський Вир) [23] і частини північної Болгарії (плато Поляниця, Копрівек, Оходен). Звідти по річках, що течуть в західному напрямку, неолітичне населення досягло Донії Браневіни, що по суті є самим північним поселенням цього періоду [24].

У період *раннього класичного неоліту* землеробське населення продовжує освоювати внутрішні райони Балкан [25]. Саме за цього періоду починається «епоха» тель у Фракії [26]. На відміну від попереднього періоду, вже можна виділити кілька сформованих ранньонеолітичних *культурних комплексів*, які продовжують розвиватися в «середньому» неоліті [27]: Прото-Старчево (Галабнік), Караново (Караново I), Македонський (Пернік), Фессалійський.

Територіальна експансія носіїв відтворювальної економіки вказує на значний демографічний ріст. У результаті цього всі кліматично найсприятливіші місцевості на Балканах піддалися неолітизації. Ті частини, де клімат був менш сприятливий, наприклад, Чорноморське узбережжя, Добруджа, Мунтенія й інші регіони, опинилися за межами неолітичного впливу [28].

Наступним етапом процесу неолітизації на цій території став *середній* (остання фаза *раннього*) *неоліт*. У Південно-Східній Європі виділяють наступні землеробські культури цієї доби: Сескло, Какран, Старчево-Криш-Кереш, Караново II–III, Конево, Овчарово й інші [29].

У долинах Фессалії продовжують свій розвиток поселення Ахілліон, Неа-Нікомедія, Аргіса, Сескло й інші [30]. У Фракії в цей час розвивається культура Караново II, II/III і III. У Північно-Східній Болгарії досліджено поселення культури Конево (зокрема тель Голджамо Делчево) [31].

Завдяки кліматичним змінам раніше непридатні для проживання та освоєння території на Балканах і в Європі стали більш привабливими для неолітизації, і значні простори були заселені давніми землеробами. Просування ранньонеолітичних груп спільноти Старчево-Криш-Кереш відбувалося вздовж річкових долин через Балкани, що археологічно простежується за залишками мальованої кераміки [32]. В результаті вони дісталися Карпатського басейну трьома напрямками: населення Старчево в південній частині Задунав'я правим берегом Дунаю (де залишили поселення Дивостін, Опш, Крагуйєвак, Донія Браневина, Ноза, Суботика, Креместика, Іванград) [33], населення Кереш просувалося Великою Угорською рівниною – долиною р. Тиса (поселення Ендрод-Ореголок Сольнок-Санда, Тисаєно та Сахоль-Фельсофольд) [34], а носії Кришу пішли в Трансильванію [35] і далі на північ [36] (Тисапошп'єки, Нагікб'орю, Кьотелек, Тисазольош, Ібрані, Рівне, Заставне, Берегово).

Інше неолітичне населення, яке мігувало через проходи в Балканській гряді на північ (у Північно-Східні Балкани), вступило в контакти з носіями культури Криш. Взаємодія цих двох культур дала в результаті культуру Овчарово. Культура була добре вивчена на поселеннях Овчарова-Гора, Дринова-Резерват і Самоводіане [37].

Етап середнього неоліту є важливим історичним моментом, коли Балканський півострів став джерелом неолітичних імпульсів для центральної Європи. На відміну від попередніх фаз раннього неоліту відчутною є певна різниця між культурами.

Відтворювальна економіка поширилася на терени України в цей же період, коли культурна спільнота Старчево-Криш-Кереш заселила Закарпаття. Іншим шляхом (з півдня) це саме населення, просунулося в Пруто-Дністровський регіон. [38]. Наприкінці середнього неоліту на території України проходять важливі культурні зміни, які знову ж таки мають Балканські витоки – це поява КЛСК, однією із зон проникнення якої було Карпато-Подністров'я. На сьогодні на цій території відомо більше 200 пам'яток із знахідками КЛСК [39]. Цей феномен відрізняється від «Кришського» характером і методами освоєння території. В Карпато-Подністров'ї комплекси культури повністю перекривають ареал культури Криш, яка їм передувала. Наприкінці пізнього неоліту, з приходом до Південно-Західної України перших носіїв культурної спільноти Кукутень-Трипільля завершується процес неолітизації її території. Таким чином, неолітизація Південно-Західної України є складовою і невід'ємною частиною процесу неолітизації Південно-Східної Європи. Це виявляється в тому, що населення, яке принесло агрикультуру на територію сучасної України, власне, і було частиною «Балкано-Дунайського» неоліту (Старчево-Криш-Кереш, КЛСК) [40].

Підсумовуючи, можна сказати, що «Південно-Східна Європа» є «науковим робочим терміном», кордони цього регіону можуть бути різними – все залежить

від специфіки дослідження. Однак все ж існують певні обмеження, за які поширення кордонів регіону, мабуть, не є доцільним. «Максимальні» рамки регіону можна прослідкувати, виходячи з розгляду історії самого поняття. На північному заході та півночі регіон замикають гори, що оточують Карпатську котловину, за якими вже починається Центральна Європа. Найбільш чітко окреслюється південна межа регіону – островами Крит і Кіпр. Менш чіткими (і більш дискусійними) є східні та північно-східні кордони регіону. Залежно від поставлених завдань дослідники «окреслюють» тут Південно-Східну Європу по-різному, часто навіть за рахунок південно-західних територій Східної Європи. Це, можливо, може мати місце, але, звичайно, в певних «межах».

Отже, визначаючи межі регіону «Південно-Східна Європа», виходячи із теорії про побутування тут за доби раннього неоліту вторинного осередку становлення відтворюючого господарства, відзначимо виключну залежність його меж від територіального розподілу археологічних пам'яток відповідного часу, оскільки вони цілком «входять» до регіону, що розглядається. Не претендуючи на жорстке (та загальнообов'язкове) визначення кордонів регіону, все ж пропонується для доби раннього неоліту окреслити межі Південно-Східної Європи територією проживання неолітичного населення зі специфічними рисами, а саме: Балканським півостровом, Карпатською котловиною, Нижньодунайською низовиною, східними та південними схилами Східних Карпат та Сирето-Дністровським межиріччям.

Джерела та література

1. *Гимбутас М.* Цивилізація Великої Богини: Мир Древней Европы / М. Гимбутас. – М., 2006. – 572 с.; *Долуханов П.М.* Неолитизация Европы: Хронология и проблемы / П.М. Долуханов // Неолит – Энеолит Юга и Неолит Севера Восточной Европы. – СПб, 2003; *Тумов В.С.* Некоторые проблемы возникновения и распространения производящего хозяйства в Юго-Восточной Европе и на юге Средней Европы / В.С. Титов // Краткие сообщения Института археологии АН СССР (далі – КСИА). – 1984. – Вып. 180. – С. 20–25; *Todorova H.* The Neolithic, Eneolithic, and Transitional in Bulgarian Prehistory / H. Todorova // Prehistoric Bulgaria (Bailey D.W., Panayotov I.) – Madison, WI : Prehistoric Press, 1995. – Vol. 22. – P. 79–98; *Tringham R.* Southeastern Europe in the transition to agriculture in Europe: bridge, buffer, or mosaic / R. Tringham // Europe's first farmers (T.D. Price (ed.). – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – С. 19–56.
2. *Drace-Francis A.* The Prehistory of a Neologism: «South-Eastern Europe» / A. Drace-Francis // Balkanologie, Revue d'études pluridisciplinaires. – 1999. – Vol. III, #2.
3. *Hahn J.* Reise von Belgrad nach Salonik / J. Hahn // Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe. – Wien, 1861. – N 11 (2). – P. 2 n. 2.
4. *Fischer T.* Die südosteuropäischen Halbinsel / T. Fischer // in Alfred Kirchoff, Hg., Unser Wissen von der Erde. Allgemeine Erdkunde und Länderkunde. Dritter Band : Länderkunde von Europa. Zweiter Teil, zweite Hälfte. – Wien, 1893. – P. 65.
5. *Bury E.* Longmans Green and Co / E. Bury. – Third Edition.
6. *Drace-Francis A.* Вказана праця.
7. United Nations Statistics Division [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/UNSD/default.htm>.

8. *Bury V.* Вказана праця.
9. *Todorova M.* *Imagining the Balkans* / M. Todorova. – New York : Oxford University Press, 1997. – P. 22–24.
10. Special Coordinator of the Stability Pact for South Eastern Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stabilitypact.org>.
11. The South East Europe Transnational Cooperation Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.southeasteurope.net/en/projects/approved_projects.
12. *Кюсак Д.В.* Економіка населення Південно-Східної Європи (XI – початок VI тис. до н.е.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Д.В. Кюсак ; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2009. – 15 с.
13. *Титов В.С.* Неолит Карпатського басейна. Исследования и материалы / В.С. Титов. – М., 1996. – С. 167.
14. *Todorova H.* *Prehistory of Bulgaria* / H. Todorova // *Recent Research in Prehistory of Balkans. Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece* 3 (D.V.Grammenos (ed.). – Thessaloniki, 2003. – P. 275–328.
15. *Титов В.С.* Неолит Карпатського басейна ... – С. 169.
16. Там само. – С. 169; *Perlès C.* *The Early Neolithic In Greece The first farming communities in Europe* / C. Perlès. – Cambridge, 2001(4). – P. 10–13.
17. *Гимбутас М.* Вказана праця. – 572 с.; *Титов В.С.* Неолит Карпатського басейна... – С. 170, й інші.
18. *Залізняк Л.Л.* Неолітизація території України та історичні долі мезолітичного населення / Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України / Л.Л. Залізняк // *Кам'яна доба України. –2005.–* Вип. 8. – С. 120–154; *Титов В.С.* Некоторые проблемы возникновения и распространения производящего хозяйства в Юго-Восточной Европе и на юге Средней Европы / В.С. Титов // *КСИА.* – 1984. – Вып. 180. – С. 20–22; *Тодорова Х.* Новокаменната епоха в България (краят на VII–VI хилядолетие) / Х. Тодорова, И. Вайсов. – София, 1993; *Todorova H.* *The Neolithic...* – P. 79–98, й інші.
19. *Гимбутас М.* Вказана праця. – С. 241–335; *Perlès C.* Вказана праця. – P. 255–283.
20. *Титов В.С.* Неолит Карпатського басейна... – С. 169.
21. *Schöpfung G.* *Defining South-Eastern Europe* / G. Schöpfung // *Balkanologie, Revue d'études pluridisciplinaires.* – 1999. – Vol. III, #2.
22. *Gimbutas M.* *Neolithic Macedonia 1, as Reflected by Excavation at Anza. Southeast Yugoslavia* / M.Gimbutas. – Los Angeles, 1976.
23. *Srejovic D.* *Lepenski Vir* / D. Srejovic. – Beograd, 1969.
24. *Karmanski S.* *Donja Branjevina: A Neolithic settlement near Deronje in the Vojvodina (Serbia)* / S. Karmanski // *Società per la preistoria e protostoria della regione Friuli-Venezia Giulia, Quaderno* 10. – Trieste, 2005.
25. *Тодорова Х.* Вказана праця.
26. *Georgiev G.* *Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien* / G. Georgiev // *L'Europe a la fin de l' age de la pierre.* - Prague, 1961. – P. 45–100.
27. *Богданович М.* Неолитическое поселение в Дивостине и протостарчевская культура / М. Богданович // *Советская археология.* – 1987. – № 2. – С.15–17; *Тодорова Х.* Вказана праця; й інші.
28. *Todorova H.* *The Neolithic...* – С. 79–98.
29. *Todorova H.* *Prehistory of Bulgaria...* – P. 275–328.
30. *Гимбутас М.* Вказана праця. – С. 492–493.
31. *Тодорова Х.* Селищната могила Голямо Делчево / Х. Тодорова, С. Иванов, В. Василев, М. Хорф, Х. Квита, Г. Кол // *Разкопки и проучвания* 5. – София, 1975.
32. *Andel T.H. van.* *The earliest farmers in Europe* / T.H. van Andel, C.N. Runnels // *Antiquity.* 69. – 1995. – P. 481–500; *Tringham R.* *Southeastern Europe...* – P. 19–56.

33. *Kalicz N.* The Northern Periphery Of The Early Neolithic Starčevo Culture In South-Western Hungary: A Case Study Of An Excavation At Lake Balaton / N. Kalicz, Zs.M. Virág, K. Biró // *Documenta Praehistorica*, 25, 1998. – P. 151–187.
34. *Trogmayer O.* A unique Neolithic find from Rösze / O. Trogmayer // *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa* (E. Jerem/P. Raczky). Festschrift für N. Kalicz zum 75. Geburtstag. *Archaeolingua* 14. – Budapest, 2003. – P. 109–114.
35. *Luca A.S.* Migrations and local evolution in the Early Neolithic in Transylvania: the typological-stylistic analysis and the radiocarbon data / A.S. Luca, C. Suciú // *A short walk through the Balkans: the first farmers of the Carpathian Basin and adjacent regions* (M. Spataro, P. Biagi (ed.), «Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia»). – Quaderno 12. – Trieste, 2007. – P. 77–87.
36. *Domboróczki L.* A Körös-kultúra északi elterjedési határának problematikája a Tiszaszölbös-Domaháza-pusztán végzett ásatás eredményeinek fényében / L. Domboróczki // *Archeometriai Műhely*. – 2005. – P. 5–15.
37. *Todorova H.* The Neolithic... – P. 79–98.
38. *Дергачев В.А.* Особенности культурно-исторического развития Карпато-Поднепровья. К проблеме взаимодействия древних обществ Средней, Юго-Восточной и Восточной Европы / В.А. Дергачев // *Stratum plus*. – 1999. – № 2. – С. 169–221; *Comsa E.* Neoliticul pe teritoriul Romaniei / E. Comsa. – Bucuresti, 1987.
39. *Ларина О.В.* Культура линейно-ленточной керамики Юго-Западного СССР (молдавская группа): автореф. дисс. ... канд. ист. наук. / О.В. Ларина – Л., 1988; *Вона ж.* Культура линейно-ленточной керамики Пруго-Днестровского региона/ О.В. Ларина // *Stratum plus*. – 1999. – № 2. – С. 10–140; *Ленартович О.* Культура Лінійно-стрічкової кераміки на території України: історія дослідження / О. Ленартович // *Ахеологічні дослідження Львівського університету*. – 2009. – Вип. 12. – С. 226–261; *Пасек Т.С.* Памятники культуры линейно-ленточной керамики на территории СССР, / Т.С. Пасек, Е.К. Черныш. – М., 1963.
40. *Залізняк Л.Л.* Вказана праця. – С. 120–125.

Шатило Л.А. Ранний неолит Юго-Восточной Европы: определение границ региона

В статье сделана попытка очертить границы «Юго-Восточной Европы» для ранне-неолитического периода, исходя из концепции о существовании в это время в регионе вторичного очага неолитизации. Именно культурные импульсы из этого центра и привели к становлению ранних земледельческих обществ на территории современной Украины.

Ключевые слова: Юго-Восточная Европа, неолитизация, ранний неолит.

Shatilo L.O. Early Neolithic of Southeast Europe: defining the boundaries of the region

This article attempts to outline the limits of «South East Europe» for Early Neolithic period based on the concept of the existence of the secondary centre of neolithization in the region at that time. It was cultural impulses from the centre that led to the formation of early agricultural societies on the territory of modern Ukraine.

Keywords: South-Eastern Europe, neolithization, early Neolithic.

Подано до друку: 05.06.2013 р.